

**"УДМУРТ ЭЛЬКУН" SÖZÜNDEKİ "ЭЛЬКУН" HAKKINDA
MEANING OF WORD «ELKUN» IN COMBINATION OF WORDS
«UDMURT ELKUN»**

H. AÇIKGÖZ*

Özet

Topluluklar savaşta ve barışta, ticaret, sosyal ilişkiler, siyasi ilişkiler, kız alıp vermeler gibi çeşitli faaliyetlerinde muhtelif kelime kategorilerine ait dil birimlerini de alırlar ve verirler. Bundan dolayı halklar arası ilişkilerin en önemli göstergelerinden birisi dildir. İdil-Ural havzası halkları ile Türk halklarının ilişkisi en açık şekilde dil aynasında görülmektedir.

Bu tebliğimizde Udmurtçada kullanılan "elkun / элькун = devlet" sözünün Türk dili kaynaklarında nasıl yer aldığı hususu konu edilecektir.

Anahtar kelimeler: el, il, kün, Eski Türk dili, Türk dilleri, el gün, ele güne, Удмурт Элькун.

Summary

Societies, in their various relationships, either in war and in peace, borrow and lend some language elements in variety of categories as well as interacting such as social, political or by way of intermarriages. Consequently, one of the most important signs of interactions between nations is language. The interaction between Turkic nations and Idel-Ural region nations can explicitly be seen in the mirror of language.

In this paper, we discuss how "elkun / элькун = state" word is used in the Turkic language resources.

Key Words: el, il, kün, Old Turkish Language, Turkic Languages, «Udmurt Elkun».

GİRİŞ

Türk dili ile yazılı belgeler, farklı alfabeler ile yazılmış olsa da VIII. yüzyıl eski Türk tarihi belgelerinden itibaren takip edilebilmektedir. Buna mukabil Udmurt dilini ise ancak XVIII. yüzyıldan bu yana gözleme imkânına sahibiz. Her iki dile ait gözleme imkanı tarihlerinin başlangıçları arasında neredeyse bin yıllık bir zaman aralığı olsa da Udmurt dilindeki bazı Türk dili için arkaik veya arkaikleşmiş biçimlerin saklanmış

---

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Okutmanı. İstanbul-Türkiye.
Istanbul University, Faculty of Literature, teacher of Turkish and Literature, Istanbul-Turkey.
edelveys95@gmail.com

olması her iki dili kullanan halklar arasındaki ilişkilerin çok daha öncelere dayandığını söylemeye imkan vermektedir.

Prof. Dr. İvan Vasilyeviç Tarakanov'un 85. yaş günü için düzenlenen bu toplantıda kendisine şükranlarımızı sunmadan geçemeyeceğim. Çünkü Tarakanov araştırmalarında 1973 yılından beri Udmurt dili ve Türk dili ilişkilerine de yer vermektedir [1].

Tarakanov'un ve başkalarının çalışmalarından öğrendiğimiz kadarıyla Udmurt dilinin komşu diller ile olan ilişkisi çok eskilere kadar dayanmaktadır. Nitekim III-V. yüzyıllar Asya Hunlarının Orta Avrupa'ya kadar yayıldıkları bir devirdir ve Hunların bu hareketi Ural bölgesinden başlayarak Avrupa içlerine kadar bütün kavimleri yerinden oynatmıştır. Dolayısıyla günümüz Udmurt, Perm ve Komi dillerinde halen kullanılan 20 kadar arkaik kelime, yakın çevredeki Çuvaş, Tatar ve Başkurt dillerinde kullanımdan düşmüş olsa da diğer bazı Asya Türk dillerinde varlığını sürdürmektedir [2]. Hun akınlarının arkasından bilhassa VII-VIII. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyinden Kama, Vyatka kollarına kadar bütün havzaya Bulgarlar hakim olmuştur ve bu süre zarfında artık mahalli diller Bulgar dili ile daha çok temas kurar hale gelmiştir. İdil-Ural havzası halklarının Bulgar konfederasyonu içinde çok sık temas kurduğu Türk topluluklarının dillerinden aldıkları unsurlar gittikçe artmıştır. Tarakanov ve başkaları bu konuda Udmurt diline 200 kadar Türkçe kelime girdiğine dair sayılar vermektedir [3]. Bulgar, Hazar, Torki, Ogur, Kıpçak, Moğol akınları ve hakimiyetleri sonunda kurulan Altın Orda ve Kazan Hanlığı devirlerinde havzanın kat kat Türk şive ve lehçelerinin tesir dairesinde kaldığı göz önüne alınırsa dil alışverişlerinin gittikçe arttığı gözlemlenebilir. 1552 yılında Rus çarlığı tarafından Kazan'ın alınmasından sonra da bölge Fin-Ugor halklarının Türk toplulukları ile gelenek görenekte, ticarî alışverişlerde ve en geniş biçimde dilde ortak kodların benimsenmesine imkan vermiştir. Bu zaman zarfında din ve dil farklılıklarına rağmen uzun süreli birlikte yaşamanın getirdiği bir ortak kültür alanı doğmuştur. Bu ortaklığın hemen yanı başında Rus dilinin de gittikçe artan bir grafik ile havuza katıldığı görülmektedir. Bilhassa XIX. asrın ortalarından itibaren Rus dili tesiri bölge halklarının dillerine mektepler, gazeteler ve resmî yollarla girmeye başlamıştır.

Türk dili tesirlerinin kolay oluşunun sebepleri daha geniştir. Her iki dil grubunun paralel bir yapıya sahip olmasının payı büyüktür. Sabit kelime köklerine eklenen muhtelif ekler, artikellerin olmayışı, kelimelerde cinsiyetin bulunmayışı, kelime grubu ve cümle birimlerinin sıralanma

paralellik vb. havza dillerinin Türk dilinden pek çok dil birimini kolayca almasına yol açmıştır.

Bu kısa tarihî ve kültürel çerçeve dahilinde şunu söylemek mümkündür: Türk dilleri ile Fin-Ugor dilleri İdil-Ural bölgesinde son iki bin yıllık zaman süreci içinde kat kat ve sürekli bir alışveriş içinde bulunmuştur.

Bu tebliğimde VIII. yüzyıldan kalma Kök Türk âbidelerinden itibaren gözlemleyebildiğimiz Türk dili verileri içinde İdil-Ural havzasında ya arkaik veya aktif dil planında kullanılan dil birimlerinin bir dökümünü yapacak değilim. Fakat burada sadece “Удмурт Элькун” adındaki “**elkun**” teriminin Eski Türk dili izleri takip edilecektir.

“Удмурт Элькун = Udmurt Devleti” adlandırmasındaki “элькун” sözünün morfolojik bakımdan “эль” ve “кун” sözlerinin birleştirilmesiyle ortaya çıktığı açıktır. Nitekim en eski Türk dili belgelerinde aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi “el / il” sözleri müstakil birer kelimedir ve anlamca da aynıdır.

Udmurt Sözlüğünde “эль, кун, элькун”:

Удмурско-Русский Словарь [4]’da yer alan “эль” ve “эль” ile birleştirilmiş, açıklanmış kelime dünyasına bakacak olursak aşağıdaki tespitleri yapmak mümkündür.

A. “эль”:

1. эль I: 1. край, сторона; страна; мир (вселенная) [= diyar, yöre, kırlık, yan, taraf, yön, memleket, kenar; ülke; vatan, dünya (kainat), âlem] (Як) **2. община** [= semaat, semiyet, topluluk] || общинный [= topluluk ile ilgili, topluluğa ait] **3. княжество.** [= prenslik] *Волжской Булгарилэн музъемёсыз люкылэмын вал люкетьёсл – эльёслы* (Даур куарра 1998, с.11); **эль II:** община, [= semaat, semiyet, topluluk] см. тж. **дэменлык, эшточ** (Лебедев 1994, с. 22) // Ud. эль, ET el/il

VIII. yüzyıl Kök Türk metinlerinde “el/il: halk, ülke, devlet, saltanat”; “**elig:** devlet sahibi, devletli”; “**elsire-:** devletsiz kalmak”; “**elsiret-:** devletsiz bırakmak (bkz. **ilsiret-**)”; “**il:** halk, ülke, devlet”; “**ilig:** hükümdar, hakan”; “**ille-:** devlet kurmak”; “**ilig:** devleti olan, devletli (bkz. **ellig)**”; “**ilsiret-:** devletsiz bırakmak, devletsiz komak” [5]. Ve ayrıca **il**, “**il tut-:** yurt edinmek, yönetilmek” (KT G 4, 8, 10; BK G 9, K 8) şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca **il** ile çeşitli ünvanlar kullanılmıştır: **İteriş, İlbilge, İ/Elteber, El Almış, El Buga, El Kırmiş, El Ötüken, El Temür, El Tergüğü El Togan Tutun, el begi**, vb.

Burada dikkat çekici bir kullanış karşımıza çıkmaktadır. Udmurtça "эль П"nin sinonimleri olarak sıralanan дэменлык, эштос sözleri de analiz edildiğinde karşımıza yine Türk dili unsurları çıkmaktadır.

а. дэменлык: община [= cemaat, cemiyet, topluluk]; см. тж. эль П, эштос (Лебедев 1994, с. 22)

дэменлык: дэмен^{i.k.}-лык^{i.i.}; дэмен "сходка, совет [= toplantı, meclis, kurul konsey]; см. тж. кенеш 1. Burada karşımıza çıkan -лык eki ise Türk dilindeki -lık eki ile aynı fonksiyona sahip bir son ektir.

в. эштос: эш+тос iki kelimenin teşkil ettiği birleştirilmiş bir söz ile karşı karşıyaız.

эштос: 1. товарищество; кооперация; общество [= arkadaşlık, yoldaşlık; ortaklık; kooperatif ortaklığı, topluluk; dernek; meclis; şirket] karşılıkları sözün anlamını Rusça anlatmak için kullanılmaktadır. Halbuki bu iki kelime Türk dilinde "eş dost" şeklinde sinonim olarak halen aynı anlamda kullanılmaktadır.]; **адями** ~ человеческое общество [= insan/adam topluluğu] (СГТ 2003, с. 31) **2.** община, духовный орден [= cemaat, cemiyet, topluluk; ruhî grup/topluluk] (Лебедев 1994, с. 23, 22) **3.** организация [= örgütleme, kurma, teşkilat, kuruluş, organizasyon]; **эшъёс-юлтошьёс:** друзья-товарищи [= arkadaşlar ve yoldaşlar]; **эшъёс-юлтошьёс:** эш-ъёс-юлтош-ъёс. Burada da görüldüğü gibi эш ve юлтош sözlerinin Türk dilinde eş ve yoldaş ile aynı olduğu, gelen ёс ekinin de birer çokluk eki olduğunu söylemeye ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla burada karşımıza çıkan "эш" sözü için verilen karşılık:

эш: товарищ, друг, приятель || дружеский, товарищеский, приятельский [= yoldaş, arkadaş, ahbar]; **батыр эш** друг-герой [= kahraman dost/arkadaş]; **боевой эш** боевой друг [= savaş arkadaşı, asker arkadaşı]; **матысь эш** близкий друг [= yakın arkadaş]; **ужья эш** коллега, друг по работе [= iş/meslek arkadaşı, meslektaş]; **эшъёс-юлтошьёс** друзья-товарищи [yukarıda gösterildi]; **сюрес был эш** попутчик, спутник [= yol arkadaşı]; **эш мылдыдын** (с) дружеским приветом [= dostça selam]; **эшъёслэн судзы** товарищеский суд [= arkadaşça mahkeme]; **эш карыны** считать другом [= dost saymak]; ~ луыны стать другом [= dost saymak], быть другом (товарищем) [= dost/arkadaş olmak]; *эш губи лисички* (Бор); **эшлык:** эш-лык дружба, товарищество [= eşlik, dostluk, arkadaşlık].

тос: Ne yazık ki Udmurtça-Rusça sözlükte madde başında “**тос**” kelimesi yer almamıştır. Halbuki kelime en yakın Türk dili kollarından biri olan Tatarca’da halen kullanılmaktadır: **дус** “dost”.

2. эльвалтйсь: правитель [= hükûmet başkanı, devlet başkanı, lider, hükümdar, yönetici] (Лебедев 1994, с. 26). Burada da yine iki sözün birleştirildiği görülmektedir: **эльвалтйсь: эль+валтйсь**.

валтйсь: вожак; поводырь || вожатый; ведущий, главный, основной [= lider, önder, öncü; kılavuz; başkan, temel].

3. эльвалтос: правительство [= hükûmet, devlet], см. тж. **кивалтос, кунвалтос, мервалтос** (Лебедев 1994, с. 26).

Sinonimler de dikkat çekici olmaktadır.

a. кивалтос: правительство [= hükûmet, devlet], см. тж. **кунвалтос, мервалтос, эльвалтос** (Лебедев 1994, с. 26)

b. мервалтос: правительство [= hükûmet, devlet], см. тж. **кунвалтос, кивалтос, эльвалтос** (Лебедев 1994, с. 26)

c. кунвалтос: правительство [= hükûmet, devlet], см. тж. **кивалтос, мервалтос, эльвалтос** (Лебедев 1994, с. 26). Burada yer alan “**кун**” üzerinde sırası gelince durulacaktır. Kelimenin **кун+валтос** şeklinde iki kelimenin birleştirilmesiyle oluştuğu görülmektedir.

d. валтос: орудие защиты; орудие [= араç, savunma aracı] □ **миндэр** ~ наволочка [yastık/minder kılıfı]; **шаньги** ~ раскатанное тесто для ватрушек (сочней) [börek için açılmış hamur]; ~ **вал 1**) лошадь на поводу [= koşum atı], **2**) коренник [= üç atlı koşum takımında genel yükü çeken (ortadaki) at]; ~ **пöзь** кожаные рукавицы; голицы обл [deri eldiven].

4. эльвалтос-ужась: государственный, правительственный чиновник [= devlet memuru, memur] (Лебедев 1994, с. 10). Kelimenin **эльвалтос-ужась: эль+валтос-уж-ась; уж** “iş”. **уж I:** 1. работа, служба, труд, дело, занятие [= iş, memuriyet, memurluk, emek, çalışma, iş, meşguliyet]; **кун уж** государственная служба [= devlet memurluğu, devlet işi] (Инвожо 1996)

5. эльвозёс: государство [devlet], см. тж. **кун, эль** (Лебедев 1994, с.10). Burada görüldüğü gibi “**кун, эль**” sözleri sinonim karşılıklar olarak yer almıştır. **эльвозёс: эль+возёс**.

a. возёс: хозяйство [= ekonomi, işletme, iş] (ТОК); **гурт** ~ сельское хозяйство [= tarım işi]; сельскохозяйственный [= tarım işi]; *агроклиматология – климатологилэн куазез гурт возёсэн гер* *Заса эскерись люкетэз* (СГТ 2003).

6. эльгазак: бт. **1.** летун, непоседа [= serseri, el gezer]. **2.** человек, у которого нет ни кола, ни двора и не думает обзавестись хозяйством [= evsiz barksız, yersiz yurtsuz insan] (Тар.1993:155). **эльгазак:** эль+газак "el gezen"

7. эльдыр-гельдыр ~ ветлыны: диал. бродить, бездельничать [= paldır küldür dolaşmak, gezip tozmak, aylak aylak gezinip durmak].

8. эльйыр: князь [= prens]; **быдЗым ~:** великий князь [= büyük prens] (Козмач 2002: 495), ТОК. **эльйыр:** эль+йыр şeklinde iki ayrı kelimenin birleştirilmesiyle teşkil edilmiş sözdür.

а. йыр: 1. голова || головной [= baş, başkan, lider]; **быдЗым ~** вождь [= lider] (Кротов 1995: 17)

9. элькун: республика, страна [cumhuriyet, ülke]; ~ **йыр:** глава республики [= cumhur başkanı, devlet başkanı] (УКШГК 402). **элькун:** эль+кун. Görüldüğü gibi burada iki ayrı kelime birleştirilmiştir.

10. эльмуЧ, инсьÖрму: (Лебедев): астр. планета [= gezegen]. **эльмуЧ:** эль+муЧ "ülke tümseği"; **муЧ** "tümsek".

11. республика элькун: автономная республика [= özerk cumhuriyet devleti].

12. арапатэль: райская планета [= cennet gezegeni] (Лебедев 2003, с.6). **арапатэль:** арапат+эль

13. эльчи: гражданин [= vatandaş, yurttaş], см. тж. **улошчи** (Лебедев 1994, с. 10). Kelimenin analizi yapıldığında karşımıza Türk diline benzer ama anlamca farklılaşmış bir yapı çıkar. **эльчи:** эль^{i.k.}-чи^{i.i.}. Nitekim aynı karşılığın gösterildiği "улошчи" sözünün de anlamı birdir: "ulusçu". Kelime her ne kadar Moğolcadan alınmış olsa da Türk dilinin çoğu kollarında kullanılmaktadır.

14. юрттэм-эльтэм: диал. безродный [= yersiz yurtsuz, köksüz]. Kelime юрттэм-эльтэм biçimiyle yakın manalı tekrar (sinonim) olarak kullanılmaktadır. **юрттэм-эльтэм:** юрт-тэм-эль-тэм; -тэм. Bu ek Udmurtçada olumsuzluk, yokluk bildiren bir ektir.

15. ят: юж., тат. чужой, незнакомый; посторонний [= yad, yabancı, tanıdık olmayan, bilinmeyen (kimse)]; **ят мурт:** чужой человек [= yabancı kimse]; **ят кыл:** неродной язык [= yabancı dil]; **ят эль:** чужая сторона, чужбина [= yabancı ülke, yabancı devlet]...

16. кивалтос II: правительство [= hükümet, devlet], см. тж. **кунвалтос, мервалтос, эльвалтос** (Лебедев 1994, с. 26).

17. кивалтэт: *полит.* правительство, исполком [= hükümet, devlet, yönetim kurulu]; **Удмурт Элькунысь Кивалтэт** Правительство Удмуртской Республики [= Udmurt Cumhuriyeti Hükümeti] (ТОК).

18. кункрезь: гимн [marş]; **Кун** ~: государственный гимн [= Millî/Devlet Marşı] (ТОК); *радио пыр элькун мылэн кункрезез чузьяське* (Даур куара 1998). Bu söz **кункрезь:** **кун+крэзь** iki ayrı kelimenin bitişirilmesiyle teşekkül etmiştir. **кун** “devlet”; **крэзь** “мелодия, мотив” [= melodi, motif].

19. мурт-эльем, мурт-куньем: иностранный [= yabancı (kişi), yabancı insan] (Лебедев 1994, С. 15); **мурт:** человек, личность [= insan, kişi].

20. мурт-эльчи: иностранец [= yabancı] (Лебедев 1994, С. 15).

21. Элькун Төро: *адм.* Глава Республики [= Cumhurbaşkanı] (ТОК). Bu kullanım da “**төро:**” kelimesinde alt kullanım olarak verildiği için, kısaca “**төро:** старшина, староста [= baş, başkan, aksakal; başçavuş, muhtar]” kelimesinin Türk “töre” kelimesiyle aynı olduğuna işaret edebiliriz.

22. Orta Türkçe devrinden itibaren “**il/el**” kelimesi Türk dilinin muhtelif kollarında sıkça geçer.

a. “äl: bk. il” [6, 70]; “**il: 1.** memleket. **2.** devlet. **3.** hükümdar. **4. äI**” [6, 92]; “**il äbi:** hükümdar konağı” [6, 92]; “**ilig: 1.** hükümdar, kral. **2.** el, bk. **ilik**” [6, 92]; “**ilig bäg:** şehzade, kral” [6, 92]; “**ilig kan:** kral, padişah.” [6, 92]; “**ilik: bk. ilig**” [6, 92]; “**il örgin:** saray. Moğ. **örgügä** > **örgä** ‘saray, şehzade evi’” [6, 93].

b. “il bodun: “halk”: **alku il bodun açıp körüp arturu sevinişip...** (= bütün halk açıp, bakıp son derece sevinip...)” [7].

c. Clauson “**el/il**” için şunları kaydetmektedir: “**é:l:** [= bağımsız bir hükümdar tarafından düzenlenen ve yönetilen bir siyasi birim]; [= ülke]. [= toplum, bölge halkı], [= avlu], [= ev sahibinin bölgesi]. [= insanlar, halk], [= ülke, il, insanlar, toplum (özellikle, yabancılara karşı kendi kişisi)] [= barış] [8, 121-122].

d. Doerfer “**653.** ایل (*el*) için “[= barış, huzurlu devlet]; ‘el, eyalet, vilayet, kavim’; ‘memleket, il; devlet; hükümdar’; **él** ‘il, vilayet’; **él bol-** ‘sulh olmak, barışmak’, **él** ‘iki bey arasında barışıklık’; **el** ‘el, ülke’; **il gün** ‘territorio e gente’; ‘el, memleket; sulh’; ‘il, ülke, sulh [= aslında iyi, barış ve uyum içinde birlikte yaşama; çuv. **yal** ‘Dorf’ [= köy], **äl** ‘Dorf’ [= köy] [9], anlamlarını vermektedir.

e. Türk Dil Kurumu sözlüklerinde; “**el:** (III) a. **1.** ülke, yurt, il: *Çöller, Yemen ellerinden betermiş.* -A. **Gündüz.** **2.** halk, ahali.

3. halk. oba, aşiret: *Kalktı göç eyledi Afşar elleri / Ağır ağır giden eller bizimdir.* -Dadaloğlu. *Güncel Türkçe Sözlük*; **el**: memleket. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **el**: bir yerde yaşayanlar, oturanlar. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **el**: el, yabancı. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **el**: il, ülke, yer. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **el**: il, memleket. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **el**: ET **el/il**: memleket; yabancı. memleket; yabancı kimse. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **el**: yabancı. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **el**: şehir, diyar. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **el**: yabancı, dost olmayan. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **él**: yabancı, başkası. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **il**: a. **1.** ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet: *İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.* -Anayasa. **2.** şehrin niteliklerini taşıyan büyük yerleşim yeri. **3.** ülke, yurt. **4.** tar. Eski Türklerde devlet. *Güncel Türkçe Sözlük*; **il**: yabancı. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **il**: **1.** yabancı yer; **2.** vatan. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **il**: il, vilâyet. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **il**: el. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **il**: yurt, memleket. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **il**: yabancı, el. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*; **il** (II), (**el**): **1.** diyar, iklim, memleket, ülke, yurt, vilâyet. **2.** halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. **3.** hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr. **4.** oba, aşiret. *Tarama Sözlüğü* 1967 [10].

f. Yeni Tarama Sözlüğü'nde **il** için "**il I**: [el] **1.** memleket, ülke, yurt, diyar, iklim, vilayet. **2.** halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. **3.** hısım, akraba, yabancı olmayan, dost. **4.** oba, aşiret. **il açmak**: ülke fethetmek. **il basmak**: bir ülke üzerine yürümek. **il eri**: zabıta gücü. **il eylemek**: barış yapmak. **il gün**: memleket, halk. **il issi**: vali, hükümdar. **il kavmi**: memleket halkı. **il kayıran**: üstüne gerek olmadığı halde halkın işiyle uğraşan. **il olmak**: barış içinde bulunmak, dost olmak. **il ortası**: halkın arası, herkesin ortası. **il urmak**: memleket yağma etmek. **il yazıcı**: emlâk yazım memuru" [11]. Sözlükte "**gün**" için bir kayıt yok. // bilgileri elde edilmiştir.

g. Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü'nde "**el II**: memleket" [12, 1702]; "**el IV**: bir yerde yaşayanlar, oturanlar" [12, 1702]; "**elağız, el ağzı, el ağzına bak-** gibi kullanışlarda, **el** kelimesinin kazandığı anlam "başkası"dır"[12, 1702]; "**el gün maskarası**: herkese alay konusu olan, kişiliği olmayan 'kimse) [12, 1714]; "**il I**: yabancı; **il III**: yabancı yer" [12, 2517] karşılıkları verilmiştir. "**el gün**" veya "**ele güne**" biçimi DS'de yer almamaktadır.

h. Tietze'de "**el, él**" için "**él / el II**: 'ülke' Meninski 1680 I, 504; < ET **él** a.m. Clauson 1972, s. 121-122. 'ahali, halk, millet'; **el âlem/ elâlem**

‘(kendinden başka) insanlar, başkaları’; ..... **él III**: ‘başkası, yabancı, âileden olmayan biri, namahrem kimse’ Meninski 1680 I, 364” [13]; **il II**: ‘hısım, akraba, yabancı olmayan dost, yâr’ TS 2029-34. < krş. **illik, iller** ‘tebaa’; **il evi** ‘umuma açık bina’ [14] kayıtları vardır ve Tietze’de **gün** kelimesi yer almaz.

i. Yaşar Çağbayır’ın derlemesi de şimdiye kadar yapılan çalışmaların bir nevi yeniden sınıflandırılıp ortaya konması biçimindedir.

el²: *is.* **1.** yakınların dışında kalan kimse; yabancı; başkası. **2.** kabile; oba; aşiret; kavim. **3.** bir yerde oturanlar; halk; ahali. **4.** ülke; yurt; memleket. **5.** devlet; imparatorluk; hükümdarlık. **6.** ülke; eyalet; vilayet. **7.** iki bey arasındaki barış. **8.** açıklık; bolluk. **9.** atı anlatan bir isim. **10.** hısım akraba; yabancı olmayan; dost; yar” [15].

“il¹: *is.* **1.** yurt; memleket; ülke. **2.** halk; ahali. **3.** kabile; oba; aşiret. **4.** devlet. **5.** saltanat. **6.** hükümdar. **7.** hısım; akraba. **8.** yabancı olmayan; dost; yar. **il açmak**: ülke almak; memleket fethetmek. **il basmak**: bir ülke üzerine istila amacıyla yürümek. **il ebi**: hükümet konağı. **il eri**: güvenlik görevlisi; zabıta kuvveti. **il eylemek**: barış yapmak. **il gün**: **1.** ülke. **2.** halk. **il issi**: **1.** vali. **2.** hükümdar. **il kavmi**: ülke halkı. **il kayıran**: sorumlu olmadığı halde halkın işleri ile uğraşan. **il olmak**: barış içinde bulunmak; dost olmak. **il ortası**: halkın arası; halkla iç içe olma durumu. **il örgin**: saray. **il urmak**: ülke yağmalamak. **il ügesi**: bir rütbe. **il yazıcı**: tapu kayıt memuru” [16].

“il²: *is.* vali tarafından merkezi hükümet adına yönetilen coğrafya durumuna, ekonomik durumuna ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre ülke üzerinde yayılmış yönetim bölümlerinden her biri; vilayet. **il başı**: vali. **il daimi encümeni**: il genel meclisi üyeleri arasından seçilmiş valinin başkanlığında toplanarak il özel idare işlerini yürütmekle görevli kurul. **il genel meclisi**: il özel idaresinin karar organı olan ve seçimle iş başına gelen kurul. **il idare kurulu**: valinin veya vali yardımcısının başkanlığında hukuk işleri müdürü, defterdar, milli eğitim, bayındırlık, sağlık, tarım müdürleri ile gerektiğinde diğer şube başkanlarının da çağrı ile katılabildiği, hem idari hem de yargı görevi olan kurul. **il özel idaresi**: başı ve yürütme organı valilik, karar organı il genel meclisi ve il daimi encümeni olan tüzel kişiliğe sahip yerel yönetim” [16, 2132].

“il⁴: *is.* prens ve şehzadelere verilen unvan” [16, 2132].

“il⁷: *is.* **1.** yabancı; başkası; el. **2.** yabancı yer. **il gün**: herkes. **il iyisi**: başkalarına sürekli iyilikte bulunup da kendi çoluğunu çocuğunu gereğince düşünmeyen kimse” [16, 2133].

j. İlhan Ayverdi de el için şunları kaydetmiştir: **“el**: **1.** yakın

olmayan kimse, yabancı. 2. halk, ahâlî, başkaları, herkes. 3. ülke, memleket, yurt, diyar. 4. aşiret, kabile. **el gün**: herkes, el âlem, dost düşman. **ele güne (karşı)**: herkese (karşı), dosta düşmana (karşı)" [17]; **gün** kelimesi müstakil olarak yer almaz.

к. Татарча'да "ил" için şu açıklamalar yapılmıştır: "ил I: а. 1. билгеле бер хөкүмәте булган дәүләт, мәмләкәт. 2. туып-үскән җир, ватан. 3. диал. авыл. 4. халык, коллектив. 5. күч. сир. дуслык, татулык." *Ayrıca deyimler de var: "ил гизү: сәяхәт итү, чит җирләрдә йөрү. илгә чыгу: 1) ил буенча сәяхәт итү. 2) халык арасына чыгу. ил авызы: халык теле. ил авызын тыгу (иләк белән ябу): халыкка сөйләргә, үз фикерен әйтергә мөмкинлек бирмәү. ил агасы (карты): иск. авылның, ыругның өлкән, хөрмәтле кешесе; аксакал. ил аралау: ил буенча сәяхәт итү, төрле кешеләр белән аралашу. ил арасына керү: халыкка үзен теге яки бу яктан күрсәтү; танылу. илдә бер (кеше): тирә-якта иң хөрмәтле (кеше). ил дәрәсәнчә: иск. халыкта булганча; горейф-гадәтне җиренә җиткереп. ил кеше(се): халыкка хезмәт итә һәм халык тарафыннан хөрмәт ителә торган кеше. ил козгыны тирг. к. ил корткыч. ил корткыч тирг. халыкны талаучы, хәерчелеккә, бөлгенлеккә төшерүче (кеше). ил корыту: халыкны талау, хәерчелеккә төшерү. ил кыдыру: диал, авылдан авылга, өйдән өйгә йөрү ил уртасында тору (булу): халык арасында, кешеләр арасында булу. ил фетнәсе: тирг. халык арасына коткы салучы, җәнҗәлчы кеше. ил өстендә иләмән йомыркасы: илнең кадерлесе"* [18, 377-378].

ил-ана: җый. и. шигъ. туган ил [18, 378]; **ил-ат**: җый. и. сир. халык, ил [18, 378]; **илбасар**: башка илне корал көче билән басып алучы кеше [18, 378]; **илбасарлык**: илбасар буллу [18, 379]; **илбаскын**: и. сир. к. илбасар [18, 379]; **илгизәр**: и. сәяхәтчә [18, 379]; **илгәзәк**: ачык йөзле, киң күңелле, ягымлы, түбәнчелекле, кечелекле [18, 379]; **илгәзәклек**: и. илгәзәк буллу [18, 379]; **илгәзәкленү**: ф. үзен илгәзәк тоту [18, 379]; **илгәсзәр**: и. диал. ил күләмдә тилеләрнең тилесе, илнең тилесе [18, 379]; **илдәтнә**: и. диал. өйдән өйгә кереп йөрергә яратучы, биләмче хатын [18, 379]; **илдәш**: и. 1. кем белән дә булса ватаннары бер булган кеше, ватандаш. 2. якташ [18, 379]; **ил-йорт**: җый. и. 1. туган як, туган авыл, йорт-җир. 2. туган як халкы; халык [18, 379]; **ил-күз**: җый. и. халык, авыл халкы [18, 379]. **илкүләм**: с. бөтен ил өчен гомуми, әһәмиятле [18, 379]; **ил-күрше**: җый. и. күрше-тирә халкы,

туган авыл халкы [18, 379]; **ил-көн:** *щый. и. 1.* ил һәм аның халкы, **2.** тормыш, хужалык (семья рамкасында) [18, 379]; **илсатар:** и. сир. *ватанына хыянэт итүче, ватанын сатучы кеше* [18, 381]; **ил-су:** жый. и. сөйл. **1.** туган авыл, туган як; *йорт-жир. 2.* халык, авыл халкы [18, 381]; **илсөяр:** с. **1.** туган иленә, туган халкына *мәхәббәт һәм бирелгәнлек белән сугарылган; патриотик. 2.* и. мәгъ. *үз ватанын, үз халкын яратучы, үз ватанына, үз халкына бирелгән кеше; патриот* [18, 381]; **илсөярлек:** и. туган илгә, туган халкына *мәхәббәт, бирелгәнлек* [18, 381].

1. Başkortça'da “ил I: и. 1. үз сиге, халкы, идараһы булған дәүләт. **1)** сит дәүләт; **2)** ят урын. **2.** (йәки тыуған ил) тыуып үскән, йәшәгән ер; ватан. **3.** халык. **4.** *һөйл. ауыл. // Башкорт Теленең һүзлеге I, Moskova, 1993, s. 372 // Bunlara ilaveten Başkort dilindeki il ile ilgili deyimler de şunlardır: ил агаһы:* оло, дәрәжәле, абруйлы ир кеше. **ил азаматтары:** илдә ақылы, якшы эше, кыйыулығы менән дан алған кешеләр. **ил ауызы:** күмәк халыктың һөйләгән һүзе, теле. **ил аяғы һил булыу:** караңгы төшөп, кеше йоклап бөтөп, тирә якта тынлык урынлашыу. **ил ғәрибе** тыуып үскән иленән айырылып, алыста йәшәгән кеше. **ил карттары:** күп йәшәп, күпте күреп, халык араһында хөрмәт казанған асыллы карттар; аһакалдар. **илдән сыккан:** азақкы сиккә еткән, нык бозолған. **ил өштө:** ил, халык араһы” [19, 372]. Yakın manalı tekrarlar da var: “**ил-йорт:** и. *йыйн.* тыуған ил һәм шунда йәшәгән халык” [19, 372].

m. Mari dilinde “эл: 1. страна, государство. Ср. **кугыжаныш. 2.** родина; родная страна, отечество, отчизна. **3.** страна; местность, территория, край. Ср. **кундем. 4.** *в поз. опр.* страны, родины, отечества, края; относящийся к стране, родине, отечеству, краю. ♦ **Марий Эл 1)** Марий Эл (равнозначное наименование Республики Марий Эл). **2)** марийский край” [20, 69].

“**кугыжаныш: Г. кугижаншы. 1.** государство. Ср. эл. **2. уст.** царство, государство во главе с царём. **3. перен.** страна, мир, царство, область, круг. **4. в поз. опр.** государственный, относящийся к государству” [21, 69].

“эл: 1. страна. Л. В. 2. деревня. В кнг. -*тат. башк. ил* страна, государство, *башк. диал. ил* деревня, *кирг. эл, тур. әл, чув. ял, др. тюрк. эл. Räsänän 25*, Иначе: Ахметьянов 1989: 107. Ст. *удм. эл* страна, край” [22, 195].

В. “кун”:

Udmurtça sözlükte “кун” ile ilişkili kelimeler şunlardır:

1. кун: 1. страна, государство || государственный [= ülke, vatan; devlet; diyar, memleket; devlet ile ilgili, devlete ait]. 2. царь князь [= çar prens], государь [= kral], правитель [= hükümdar], король [= kral], царь [= çar], император [= imparator] (WW 131) **3. власть** [= güç] (WW 131)

2. кункусыпо: международный [= devletler/ülkeler arası] (Лебедев 1994, с.180). Kelime iki sözün bitişirilmesiyle teşekkül etmiştir: **кункусыпо: кун+кусыпо; кусып** “ara, boşluk, mesafe, aralık”.

3. кункыл: *суц.* государственный язык [= devlet dili, resmî dil]. İki kelimenin birleştirilmesiyle teşkil edilmiş söz: **кункыл: кун+кыл; кыл** “dil”.

4. кункышет: *суц.* флаг [= bayrak, devlet bayrağı, resmî bayrak] *Агриколалэн нуналаз быдэс кунын кункышетъёс ошыло* (Финляндия... 1997, с.42). **кункышет: кун+кышет; “кышет: 1. платок; косынка** [= örtü, şal, baş örtüsü, yemeni, bez sargı]; 2. *диал.* полотенце [= havlu, el bezi, peşkir].

5. кунлушкес: государственная тайна [= devlet sırrı] (УКШГК, с. 197). İki kelimenin birleştirilmesi ile teşekkül etmiş bir söz: **кунлушкес: кун+лушкес; “лушкес: 1. тайком, тайно, незаметно; втихомолку, исподтишка разг. || тайный, незаметный** [= gizli, sır, bilinmez; gizlice; el altından; belirsiz]; 2. загадка [= bilmece].

6. кунлык: государственность [= devlete ait, devletlik]. **кунлык: кун^{ik.}-лык^{ik.}. -лык** eki Türk dilindeki isimden isim yapan -lık eki ile aynıdır.

7. кунмурт: гражданин [= vatandaş, yurttaş]. ki kelimenin bitişirilmesiyle teşekkül etmiş bir sözdür. **кунмурт: кун+мурт; кун** “ülke, yurt, vatan”; **мурт** “insan, kişi, adam, şahıs”.

8. кунмуртлык: гражданство [= vatandaşlık, yurttaşlık] (Инвожо 1996), ТОК. Kelimenin aldığı ek de Türk dilindeki ek ile aynıdır. **кунмуртлык: кун+мурт-лык; -лык** eki Türk dilindeki isimden isim yapan -lık eki ile aynıdır.

9. кунмуртлыко: гражданский [= sivil, medenî].

10. кунпуш: *прил.* (внутри) государственный [= devlet ile ilgili, devlete ait]. İki kelimenin bitişirilmesiyle teşekkül etmiş bir sözdür.

кунпуш: кун+пуш; пуш “1. внутренность, пространство (*внутри помещения, огороженного места и т. д.*) [= iç, iç alan, iç boşluk (kapalı mahfazanın vb.) içi]; 2. внутренности; нутро прост. || внутренний; нутряной [= iç, dâhilî, içe ait, iç ile ilgili boşluk]; 3. полость [= çerçer]; 4. основа послелогов [= edaların temeli]; 5. внутренний, духовный [= içe ait, iç ile ilgili, mânevî, ruhanî]. Burada **пуш** kelimesinin Tü. “boş” ile aynı olduğunu belirtelim.

11. Tarakanov, “эль: бавль [= Bavlî ağızı]. бт. “страна, край; государство” [= ülke, diyar, bölge, vatan; devlet] < тат., баш. ил “тж.” **el 1)** “племенной союз, племенная организация” [= kabileler ittifakı, kabileler organizasyonu]; **2)** “нерод” [= üvey]; **эльгазак:** бт. **1)** “летун, непоседа” [= serseri, el gezer] ; **2)** “человек, у которого нет кола, ни двора и не думает обзавестись хозяйством” [= evsiz barksız, yersiz yurtsuz insan] < тат. илгазак, башк. илгәзәк “радушный, приветливый, любезный” (возможно, илгизәр “путешественник. странник (имя собственное, мужиков)” [= güler yüzlü, gönül okşayıcı, hoş, (belki de ilgizer) nâzik, kibar, mültefit, seyyah, (erkekler için özel ad) gezgin, gurbetçi, göçmen] açıklamasını yapmıştır [23, 155].

12. Tarakanov “**кун:** ‘государство, страна’ [= devlet, ülke, yurt, vatan] < чув. хун, хон ‘хан’, тат., башк. хан ‘тж.’; *qan ‘хан’, ‘правитель, предводитель, повелитель’ [= hükümet; başkan, lider, reis; hükümdar, kağan, hakan, han] (ДТС: 417; Егоров 1964: 303-304. Иваче: Munkacı 1896: 221).” Demektedir [23, 87]. Çuvaşçada “**хун** (hun): han. *хун хәрә han kızı*” [24, 270], Doerfer’in kelimeyi Moğolca **күн** (**kümün**) ‘insan, kişi, adam’ ile birleştirdiği görülür [25, 656-657].

Udmurtça “**кун**” ile Türk dilindeki “**кн** kan”, Çuvaşça “хун, хон” kelimelerinin ilişkisi yoktur. Çünkü, VIII. yüzyıl Türk metinlerinden itibaren “**кн** kan” kelimesi zaten vardır. Ayrıca Eski Türk dili belgelerinde “**кн**” kelimesi de mevcuttur. Ve üstelik Moğolcadan alınan **улус** “ulus” ile aynı anlamda ve sinonim olarak kullanıldığı görülmektedir [26, 194-201]; XI. yüz yılda Kutadgu Bilig’te de kelime 13 yerde **кн** şeklinde kullanılır.

“*muñar meñzetür söz sınamış kişi / sınamış kişi bildi il kün işi* (= Tecrübeli insan sözü buna benzer; tecrübeli insan elin-günün işini bilir)” [27, 40]. Burada da görüldüğü gibi “**кн** kün: halk, memleket” anlamındadır.

13. Doerfer “**кн** = kün” için “**kün:** ‘Volk, Leute, Untergebene’ ← (çağ.) **kün** id. Cf. ETY IV 65 **kün:** “kavim, halk”; MALOV 1951, 397 **kün**

‘narod’. TZ 24 ‘إد’كون ‘*alam* ‘**alam** (‘Welt, Leute’ **el kün**, auch ID), Oghuz 6 **yilqılarnı yel künlärni yer erdi** ‘er fraß Vieh und Volk’ (OGHUZ/SÇERBAK 24 *el künlärni*), 10 (mehrfach) **el künlär, el kün** ‘Leute, Volk’, DEDE 342 *il* (s.h. **el**) **gün** ‘territorio e gente’ (besser ‘Leute’), BAB 125b **el küniğä baqmai** ‘ohne auf seine Leute zu achten’, PC 133 **ایل کون, ایل وکون** ‘le peuple, les gens, la suite’ (Zitate aus BAB), 477 **کون** ‘bannière et corps de troupes qui marche sous une bannière ; gens’ (zitiert aus BAB : **öyläri birlän yetmiş kün boldılar** ‘mit ihren Zelten bildeten sie siebzig Abteilungen’ u.a.), KUNOS 86 **ilkün** s.h. **el kün**, R II 1435 **kün** sag. uig. (QB) ‘Volk’ (QB nur im Kompositum **el kün**, sag. ebenfalls in Zusammensetzungen wie **äl** [= **ağil**, s. **اغيل**] **kün, tura** [s. **توره**] **kün** ‘Dorf’). S. auch BROCK 144 **il** (s.h. **el**) **kün** ‘Volk’ (RABGUZĪ u.a.). TRKM / CHAMZAEV 385 **il-gün**, also kurzvokalisches [28, 656] bilgisini vermektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla “**kün**” sözünün anlamı “kavim, halk, insanlar, adamlar, ağıl, köy, herkes vb.” karşılıklarıyla Türk ve Moğol dili kollarında kullanılmaktadır. Ama “**kün**” sözünün bir ek olduğu konusunda ileri sürülen görüşler Doerfer tarafından inandırıcı bulunmaz [28, 656-657].

14. Clauson “**kün**” için “E 2 **kün** has been read in various passages, almost certainly wrongly. In O, Kir, IX ff, the word read **kün** in *Mal* 3, 1 etc. is in fact spelt **kin** and seems to be **ekin**, q.v. The phr., or word, transcribed **él kün** in KB and several later authorities seems to be in fact **elgün**, i.e. 1 **él**, q.v., with the Collective Suff. **-gün**. It is possible that the word transcribed **küydeki** and listed under I **kuy**, q.v., should in fact be transcribed **kündeki**, wic was F. W. Müller’s reading. If so, this **kün** seems to be a l.-w. fr. Chinese **k’un** ‘the door to the womens’ apartments’ (Giles 6.550). See *Doerfer III* 1689, which is partly based on unreliable authorities” [29, 726-727] der. Clauson her ne kadar Doerfer’in açıklamasını kısmen güvenilir olarak değerlendirse de kendisi de doğru dürüst bir açıklama getirmemiş, kelimeyi Çince “**k’un**” ile birleştirmeye kalkışmıştır. Halbuki Çince’deki “**k’un**” [= harem dairesi] anlamındadır ve bunun Türk dilindeki karşılığı “**كۈن** **kün**” [= cariyedir ve Kök Türk ve Uygur belgelerinde imlâsı farklıdır.

15. Mari dilinde “**кундем: Г. кындем 1. местность, край, сторона, округ; страна. Ср. вел. 2. место; пространство земной поверхности, которое занято или может быть занято чем-л. Ср. тура. 3. в поз. опр. краевой, областной, районный, республиканский**” [30, 131].

“кундемысе: **1.** имеющийся, живущий, находящийся, расположенный в какой-л. местности, крае. **2.** такой, который связан с административно-территориальной единицей: районный, краевой, республиканский, областной, относящийся к району, краю, республике, области [30, 132].

“кугыжаныш: **Г. кугижаншы. 1.** государство. Ср. эл. **2. уст.** царство, государство во главе с царём. **3. перен.** страна, мир, царство, область, круг. **4. в поз. опр.** государственный, относящийся к государству” [30, 80].

16. “көн” kelimesi Tatarca sözlükte müstakil madde başı olarak yer almaz. II cilt 264 s.

17. “көн” kelimesi Başkortça sözlükte müstakil madde başı olarak yer almaz.

С. “el/il kün”:

Bu iki kelimenin Türk dilinde yakın anlam (sinonim) ile eskiden beri kullanıldığını görmekteyiz. “إل کون il kün” biçimindeki kullanım Kutadgu Bilig’de 13 yerde geçer.

Udmurtçada “элькун” sözü sözlükte madde başında yer alır.

1. элькун: республика, страна [cumhuriyet, ülke]; ~ **йыр:** глава республики [= Cumhur başkanı, devlet başkanı] (УКШГК 402). элькун: эль+кун.

2. Элькун Төро: адм. Глава Республики [= Cumhurbaşkanı] (ТОК). Bu kullanım da “төро:” kelimesinde alt kullanım olarak verildiği için, kısaca “төро: старшина, староста [= baş, başkan, aksakal; başçavuş, muhtar]” kelimesinin Türk “töre” kelimesiyle aynı olduğuna işaret edebiliriz.

3. Clauson “el kün” sözünü “elkün=elgün” biçiminde tek kelime gibi görmek meylindedir [29, 141-142]. Fakat Türk dilinde “-kün/-gün” biçiminde bir isimden isim yapma eki yoktur. Röhrborn “älgür” maddesinde şüpheli olarak “älgür: in UjgRuk III 19 lies besser → elgün “Volk”? (= halk, millet, ulus, kalabalık, insanlar)” [31, 363] anlamına şüpheli de olsa işaret etmiştir. “kün kelimesi için Древнетюркский Словарь’da şu açıklama yapılmıştır: “kün III: el kün “народ, люди”: **синамш киши bildi el kün işi** “испытанный человек знает дела людей” (QВН 18₂₅); **уылкларни el күнлери yer erdi bedük yaman bir kik erdi** “он пожирал скот и людей, очень плохой был зверь” (ЛОК 3₅)” [32, 326].

4. Tatarcada “ил-көн” yakın anlamlı kelime tekrarı kategorisinde kullanılmaktadır.

Н. Ачыкгöz. "Удмурт Элькун" Сөзүндөкү "Элькун" Наккында.

ил-көн: жый. и. 1. ил һәм аның халкы. 2. тормыш, хужжалык (семья рамкасында) [33, 379].

5. Başkört dilinde "ил-көн" kelimesi sözlükte madde başı olarak geçmez.

6. Mari dilinde "элкун" biçiminde bir birleştirme yer almaz.

SONUÇ

Udmurtçadaki "элькун" sözünün öncelikle iki kelimedен birleştirilmiş bir kelime olduğu görölmektedir: **элькун: эль+кун.**

1. Udmurtça "эль" sözü, Türk dilinin bütün tarihî kat ve kollarında VIII. yüzyıldan itibaren "el/il" imlâsıyla, bugün de kullanılmaktadır. Karşılığı da ta baştan itibaren, siyasi organizasyon ile birleşmiş kabile, kavim ve sosyal gruplar adıdır. Fakat bu kelimenin anlam genişlemesiyle çok zengin bir kavram alanı kurduğu açıktır. Sadece isim olarak değil çeşitli yardımcı fiillerle fiil köklerinde de kullanıldığı görölmektedir.

Türk dilinde "el/il" "1. devlet, kağanlık, hükümdarlık, saltanat; 2. ülke, yurt, vatan, memleket, şehir, diyar, eyâlet, vilâyet, iklim, bölge, köy; 3. halk, ahâlî, millet, cemaat, cemiyet, topluluk, aşiret, oba; bir yere yerleşip oturanlar; 4. yakın olmayan kimse, yabancı; elâlem, başkaları, âileden olmayan biri, namahrem kimse, âileden olmayan herkes; 5. prens ve şehzadelere verilen unvan; 6. hısım, akraba; yabancı olmayan, dost, yar, eş dost; 7. sulh, barış, barış ve uyum içinde birlikte yaşama; 8. açıklık, bolluk" anlamlarında kullanılmıştır. Ve yine "kün" sözü Eski Türk dili çağından beri sadece Türk dilinde değil, komşu dillerden bilhassa Moğolcanın da çeşitli dallarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Udmurtçada olduğu gibi müstakil olarak "Ud. кун; Tü. күн" sözü tek başına değil, daha çok "el/il" ile birlikte "el күн; el gün" biçimiyle sinonim olarak varlığını sürdürmüştür.

Udmurt dilinde de эль: 1. "diyar, yöre, kırlık, yan, taraf, yön, memleket, kenar; ülke; vatan, dünya (kainat), âlem; cemaat, cemiyet, topluluk; topluluk ile ilgili, topluluğa ait; prenslik" anlamlarına kullanılmaktadır ve ayrıca дэменлык "cemaat, cemiyet, topluluk", эштос 'arkadaşlık, yoldaşlık; ortaklık; kooperatif ortaklığı, topluluk; dernek; meclis; şirket"; "eş dost"; адями эштос "insan/adam topluluğu"; 2. "cemaat, cemiyet, topluluk; ruhî grup/topluluk"; 3. "örgütlenme, kurma, teşkilat, kuruluş, organizasyon" karşılıkları verilmiştir.

Udmurtça'da "эль" ve "кун" sözlerinin başka kelimelerle birleştirilmiş biçimleri de az değildir: "1. эльвалтйсь; 2. эльвалтос; 3. эльвалтос-ужась; 4. эльвозёс; 5. эльгазак; 6. эльйыр; 7. элькун; 8.

республика элькун; 9. эльчи; 10. юрттэм-эльтэм; 11. ят эль; 12. кункрезь; 13. мурт-эльем, мурт-куньем; 14. мурт-эльчи; 15. Элькун Төро; 16. кун; 17. кунвалтос; 18. кункусыпо; 19. кункыл; 20. кункышет; 21. кунлушкес; 22. кунлык; 23. кунмурт; 24. кунмуртлык; 25. кунмуртлык; 26. кунпуш”.

2. Bu arada Udmurtça'nın komşusu olan Fin-Ugor dillerinden Marice'de de “эл = el” kelimesinin ve “кун = kun” kökünden alınma “кундем” sözlerinin kullanıldığını gözlemekteyiz. Ayrıca Türk dilinin kollarından Tatarca'da “ил”, “көн”, “ил-көн” biçimleriyle paralel anlamda kullanıldığına şahit oluyoruz. Yalnız, Başkortça sözlükte “ил-көн” ve “көн” sözleri madde başlarında yer almamıştır. Ama bu Başkort ağızlarında “ил-көн” sözünün olmadığı anlamına gelmez.

3. Udmurt edebî ve resmî dilinde kullanılan “Удмурт Элькун” sözündeki “элькун = эль+кун” kelimelerinin Türk dili ile ilişkili olduğu muhakkaktır. Ve bu ilişkinin Fin-Ugor halkları ile Türk halklarının eskiden (en azından VIII. yüz yıldan) beri tarihî, ticarî, sosyal ilişkiler, evlenmeler ve ortak kültür ortamında yaşama gibi şartlara bağlı olarak “benzeşik kültür” dairesinde yaşadıkları hükmüne götürdüğü söylenebilir. Dolayısıyla Udmurt dilinin Türk dili ile ilişkilerini son iki yüz yıldan çok daha önceki tarihlere götürdüğünü söylemek mümkündür.

КАЙНАКЛАР

1. Тараканов И. В. *Об особенностях развития островных говоров и некоторых явлений интерференции: (на материале удмуртско-татарских языковых контактов)* / И. В. Тараканов. *Совещание по общим вопросам диалектологии и истории языка: Тез. докл. и сообщ.*, Ереван, 2-5 окт. 1973 г.- М., 1973.- С. 142-144; И. В. Тараканов. *Служебные слова тюркского происхождения в удмуртском языке* / И. В. Тараканов // *Вопросы советского финно-угроведения: Языкознание: Тез. докл. и сообщ. на XV конф. по финно-угроведению, посвящ. 250-летию АН СССР / АН СССР. Ин-т языкознания. Карел, фил. Ин-т яз., лит. и ист.* - Петрозаводск, 1974. - С. 93-95.; И. В. Тараканов. *История изучения удмуртско-тюркских языковых контактов* // СФУ. 1975. № 2 (XI). С. 135-141; И. В. Тараканов. *Служебные слова тюркского происхождения в диалектах удмуртского языка* / И. В. Тараканов // *Вопросы удмуртского языкознания.* - Ижевск, 1975. - Вып. 3. -С. 169-190. - Рец.: Игушев, Е. А., Ляшев, В. А. // *Советское финно-угроведение.* - 1976. - XII, №4. - С. 315; Szij, E. // *Nyelvtudományi Közlemények.* - 1980. - LXXXII, №1-2. - О.384.; И. В. Тараканов. *К вопросу об употреблении и значении суффиксов -la, -lap, -las в удмуртском языке* / И. В. Тараканов // *Советское финно-угроведение.* - 1975. - XI, №3.-С. 173-178.; И. В. Тараканов. *Некоторые особенности лексико-семантических изменений татаризмов в удмуртском языке* / И. В. Тараканов // *Исследование финно-угорских языков и литератур в их взаимосвязях с языками и*

Н. Аçıkgöz. "Удмурт Элькун" Sözündeki "Элькун" Hakkında.

- литературами народов СССР: Тез. докл. Всесоюз. науч. совещ. финно-угроведов. - Ужгород, 1977. - С. 70-71; И. В. Тараканов. *Тюркизмы в удмуртских диалектах по письменным памятникам XVIII века* / И. В. Тараканов // Вопросы удмуртской диалектологии: Сб. ст. - Ижевск, 1977. - С. 85-100. - Ред.: Загуляева, Б. // Советское финно-угроведение. - 1980. - XVI, №1. - С. 59; И. В. Тараканов. *Некоторые особенности лексико-семантических изменений татаризмов в удмуртском языке* / И. В. Тараканов // Финно-угристика: Межвуз. темат. сб. науч. тр. - Саранск, 1979. - Вып. 2. - С. 104-117; И. В. Тараканов. *О болгарских заимствованиях в удмуртском языке* / И. В. Тараканов // Труды Чувашского научно-исследовательского института. - Чебоксары, 1980. - Вып. 97: Проблемы исторической лексикологии чувашского языка. - С. 127-136; И. В. Тараканов. *Проникновение тюркских элементов в удмуртское словообразование* / И. В. Тараканов // Финно-угристика: Межвуз. темат. сб. науч. тр. / Морд. гос. ун-т. - Саранск, 1980. - Вып. 3. - С. 23-51. - Ред.: Агафонова, Н. // Советское финно-угроведение. - 1982. - XVIII, № 1. - С. 70; И. В. Тараканов. *Иноязычная лексика в современном удмуртском языке: Учеб. пособие* / И. В. Тараканов; Удмурт, гос. ун-т им. 50-летия СССР. - Ижевск, 1981. - 104 с. - Рец.: Насибуллин, Р. Удмурт кылын тюркизмъёс / Р. Насибуллин // Молот, 1983. - №5. - 52-53-тй б.; И. В. Тараканов. *Удмуртско-татарские языковые контакты и некоторые явления интерференции* / И. В. Тараканов // Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum. - Budapest, 1981. - P. III: Acta sectionalis linguisticae. - С 444-449.; И. В. Тараканов. *Заимствованная лексика в удмуртском языке: (Удмуртско-тюркские языковые контакты)*. - Ижевск: Удмуртия, 1982. - 188 с. - Рец.: Насибуллин, Р. III. // Молот. - 1983. - № 5. - 52-53-тй б.; И. В. Тараканов. *Удмуртско-тюркские языковые контакты: Дне. ...д-ра филол. наук* / И. В. Тараканов; Удмурт, гос. ун-т им. 50-летия СССР. - Ижевск, 1984. - 511 с. - Рец.: Алвре, П. // Советское финно-угроведение. - 1987. - XXIII, № 1. - С. 70-73.; И. В. Тараканов. *Удмуртско-тюркские языковые контакты: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук.* / И.В.Тараканов; АН СССР. Ин-т языкознания. - Устинов, 1985. - 44 с.; И. В. Тараканов. *Удмуртско-тюркские языковые взаимосвязи: (Теория и словарь)*. - Ижевск: Изд-во Удмурт, унта, 1993. - 170 с. - Ред.: Напольских В. *О древнетюркских заимствованиях в удмуртском языке* / В. Напольских // Финно-угроведение. - 1995. - № 3-4. - С. 38-43.
2. Тараканов И. В. 1982: 16–21; 1992: 63–64'den naklen Елена Рябина, *Основные цветообозначения в пермских языках*, Dissertationes Philologiae Uralicae Universitatis Tartuensis 11, Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, s. 17.
  3. Тараканов И. В. 1992: 64; 1993: 25; Цыпанов 2009: 89'dan naklen Елена Рябина, 2011, s. 17.
  4. *Удмурско-Русский Словарь*, Ижевск, 2008.
  5. Talat Tekin. *Orhun Yazıtları*, Ankara, 1988, Türk Dil Kurumu yayını, s. 133-134; 138-139.
  6. Caferoğlu A. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, 1968, Türk Dil Kurumu yayını, s. 70.
  7. Geng, Shimin-Hamilton, James, "L'Inscription ouigaur de la stèle commémorative des Iduq qut de Qoco", Turcica, Revue de études turques, S. 13, 1981: 17)den naklen // Serkan Şen, *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*, Samsun, 2002, s. 118, Ondokuz Mayıs Üniversitesi yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

8. Sir Gerard Clauson. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1972, s. 121-122.
9. Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. Band II, Wiesbaden, 1965, s. 194-201.
10. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts
11. Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara, 1983, s. 113-114, Türk Dil Kurumu yayını.
12. *Derleme Sözlüğü*, Ankara, 1972, Türk Dil Kurumu yayını, s. 1702.
13. Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul-Viyana, 2002, Simurg yayını, s. 706.
14. Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı II*, Viyana, 2009, s. 381
15. Yaşar Çağbayır, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötügen Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2007, s. 1410.
16. Yaşar Çağbayır, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötügen Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2007, Ötüken Neşriyatı, s. 2132.
17. İlhan Ayverdi, *Asırlar boyu târihi seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2010, Kubbealtı yayını s. 335.
18. *Татар Теленең Аңлатмалы Сүзлеге I*, Kazan, 1977, Tataristan Kitap Neşriyatı, s. 377-378.
19. *Башкорт Теленең һүзлеге I*, Moskova, 1993, s. 372.
20. *Словарь марийского языка*, X том, Йошкар-Ола, 2005. Марийское книжное издательство, s. 69.
21. *Словарь марийского языка*, III том, Йошкар-Ола, 1994. Марийское книжное издательство, s. 80.
22. Исанбаев Н. И. *Марийско-Тюркские Языковые Контакты*, Йошкар-Ола, 1994, s. 195.
23. Тараканов И. В. *Удмуртско-тюркские языковые взаимосвязи: (Теория и словарь)*, Ижевск: Изд-во Удмурт, унта, 1993, s. 155.
24. Bülent Bayram, *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, Konya, 2007, s. 270.
25. Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen Band III*, Wiesbaden, 1967, s. 656-657.
26. Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen Band II*, Wiesbaden, 1965, s. 194-201.
27. Yusuf Has Nacib, *Kutadgu Bilig*, [245 Fergana: 30], (Haz. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul, 1947. Milli Eğitim yayını. s. 40.
28. Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen Band III*, Wiesbaden, 1967, s. 656
29. Sir Gerard Clauson. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1972, s. 725-726.
30. *Словарь марийского языка*, III том, Йошкар-Ола, 1994. Марийское книжное издательство, s. 131.
31. Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen texte aus Zentralasien*, Wiesbaden, 1-6 (1977-1998), s. 363
32. *Древнетюркский Словарь*, Ленинград, 1969, Академия Наук СССР Институт Языкознания уауни, s. 326.
33. *Татар Теленең Аңлатмалы Сүзлеге I*, Kazan, 1977, Tataristan Kitap Neşriyatı, s. 379.